

Kirja-arviot

HAURAITA TYÖMARKKINA-ASEMIA JA MARGINAALISIA MAHDOLLISUUKSIA

Minna Leinonen, Katri Otonkorpi-Lehtoranta
ja Hanna Ylöstalo

Kirsti Lempiäinen ja Tiina Silvasti (toim.): Eriarvoisuuden rakenteet. Haurastuvat työmarkkinat Suomessa. Vastapaino, Tampere, 230 s.

Hyvinvointivaltion rakentamisprojektiin liittynyt suuri kertomus on tullut tiensä päähän. Illuusio luokattomasta Suomesta alkoi murentua jo 1990-luvulla. Vaikka yhteiskuntatieteellinen tutkimus ei olekaan vahvistanut ajatusta suomalaisen yhteiskunnan luokattomuudesta, on yhteiskunnan pitkään jatkunut keskiluokkaistuminen antanut illuusiolle elinvoimaa. 2000-luvulla taloudellinen epävarmuus, sosiaaliset erot ja eriarvoisuus ovat kuitenkin kasvaneet siinä määrin, että luokkajako on palannut niin yhteiskunnallisen keskustelun kuin tutkimuksenkin parrasvaloihin. Kirsti Lempiäisen ja Tiina Silvastin toimittamassa teoksessa *Eriarvoisuuden rakenteet* Suomen haurastuvia työmarkkinoita analysoivat yhteiskuntaluokkiin ja eriarvoisuuteen monipuolisesti perehtyneet yhteiskuntatieteilijät. Yksi keskeinen keskustelunaihe on prekarisoituminen, joka määritellään saavutettujen yhteiskunnallisten asemien menettämiseksi ja haurastumiseksi.

Eriarvoisuuden rakenteet lähtee liikkeelle siitä ajatuksesta, että suomalaisen yhteiskunnan luokkajako on jonkinlaisessa murroksessa. 1990-luvulta lähtien lisääntyneen keskiluokkaistumisen seurauksena sosiaaliset erot alemman keskiluokan ja työväenluokan välillä ovat pienentyneet. Samanaikaisesti ylempi keskiluokka on erkanemassa väestön enemmistöstä omaksi luokakseen. Tämän seurauksena jako työväenluokan ja keskiluokan välillä on liudentunut, ja sosiaalisesti ja poliittisesti merkittävä ero

on alkanut rakentua pikemminkin laajan keskiluokan ja tulonjaon yläpäähän muodostuvan luokan välille. Samalla kaikkein heikoimmassa asemassa olevien joukko on kasvanut. Teoksessa analysoidaan näitä muutoksia hauraaseen työmarkkina-asemaan ajautuneiden näkökulmasta ja pohditaan heidän mahdollisuuksiensa uudelleenrakentumista muutuneessa yhteiskuntarakenteessa. Yksilöllisyyttä ja yksilönvapautta korostavassa yhteiskunnassa rakenteellisilla ehdoilla ja pakoilla on taipumus jäädä näkymättömiksi. Esimerkiksi Raimo Blom ja Harri Melin haastavat artikkelissaan ajatuksen keskiluokan yksilöllisyyden lisääntymisestä: kulutustottumusten samanaistuminen ja taloudellinen ja sosiaalinen eriarvoisuus asettavat rajoituksia yksilöllistymiselle.

Teoksen keskeinen käsite on mahdollisuusrakenne, jolla sen kehittäjä Robert K. Merton (1938; 2000) viittaa ihmisten mahdollisuuksiin saavuttaa hyvä elämä sekä sen edellyttämä ammatillinen ja taloudellinen asema. Mahdollisuusrakenne käsittää yhteiskunnassa tavoiteltavat sosiaaliset asemat ja statukset sekä yhteiskunnan tarjoamat institutionaaliset normit ja keinot tavoitteiden saavuttamiseksi.

Mertonilainen mahdollisuusrakenneajattelu on läsnä eri tavoin teoksen teksteissä. Esimerkiksi Tiina Silvasti viittaa käsitteeseen maataloutta harjoittavien niukkenevina ja nopeasti eriytyvinä mahdollisuuksina säilyttää elinkeinonsa 1990-luvun puolivälistä alkaneen rakennemuutoksen pyörteissä. Silvastin analyysi osoittaa, että muutokset elinkeinon harjoittamisen mahdollisuusrakenteessa muuttavat myös sosiokulttuurista todellisuutta. Suomen EU-jäsenyys muutti maatalouden harjoittamisen taloudellisia, hallinnollisia ja poliittisia rakenteita. Sen lisäksi samanaikainen yhteiskunnallinen arvokeskustelu sai entiset maanviljelijät kokemaan ammatin harjoittamisen jatkamisen mahdottomaksi. Arvokeskustelussa moraalisesti oikeaksi määrittyi suomalaisen maatalouden kilpailukyvyn parantaminen: tilojen lukumäärän vähentäminen, tilakokojen kasvattaminen ja tuotannon tehostaminen. Mahdollisuusrakenteissa tapahtuneet muutokset sanelivat ammatinharjoittamiselle ehdot, joita yksittäisten maanviljelijöiden oli punnittava ja arvioitava omien resurssiensa riittävyys pudotuspelissä.

Kirjoittajista Sakari Hänninen käyttää mahdollisuusrakenteen käsitettä kaikkein systemaati-

tisimmin teoreettisena viitekehyksenään. Hän tarkastelee pitkäaikaistyöttömiin kohdistuvia työvoimapolitiittisia aktivointitoimia sekä sitä, millaista käyttäytymistä ja vastuunkantoa 1990-luvulta toteutettu aktivoiva työvoimapolitiikka kannustin- ja velvoitejärjestelmineen työnhakijalta edellyttää. Hänninen tarkastelee julkisen vallan ja työttömän vastuunkantoa kolmea muutoksenhakulautakunnalle suunnattua valitusta analysoiden. Hän osoittaa lainsäädännön tarkastelulla, miten Suomessa siirryttiin aktiivisesta työvoimapolitiikasta aktivoivaan työvoimapolitiikkaan ja julkisen vallan työllistämisvelvoitteesta yksilöitä itseään velvoittavien työllistymisnormien noudattamiseen.

Hännisen mukaan julkinen valta välttää työttömien kokonaistilanteeseen liittyviä sitovia velvollisuuksia. Ongelmatilanteissa ratkaisujen löytäminen jää yksilön omalle vastuulle, ja erityisesti pitkäaikaistyöttömiä työnnetään yhteiskunnan marginaaliin. Koska markkinoihin perustuva mahdollisuusrakenne on monen työttömän kannalta kestämaton, tilanteen ratkaisemiseksi Hänninen ehdottaa Mertonia mukaillen kapinallista käyttäytymistä, jotta nykyiset sosiokulttuuriset tavoitteet, institutionaaliset normit ja keinot saataisiin vaihdettua parempiin.

Teoksessa Mertonin mahdollisuusrakenteen käsitettä rinnastetaan Pierre Bourdieun kulttuurista, taloudellista ja sosiaalista pääomaa koskevaan teoretisointiin. Bourdieun ajattelua hyödynnetäänkin useassa artikkelissa, mutta analyysin ja tulkintojen keskeisenä apuvälineenä se toimii kahdessa. Martti Siisiäinen tarkastelee työttömiä nuoria ja heidän päätöksentekonsa rationaalisuutta bourdieulaisten todennäköisyyden kausaalisuuden näkökulmasta. Se, mitä nuoret pitävätärkeänä ja mahdollisena valintana, on sidoksissa heidän habitukseensa, elämäkokemukseensa ja resursseihinsa. Tällaisen järkeilyn ymmärtäminen auttaa sellaisten käytäntöjen luomista, joilla voitaisiin parhaiten tukea nuorten elämän mielekäästä rakentamista. Tarkastelu tuo esiin järkeilyyn liittyvät rakenteelliset ehdot. Elämänkulku voi kehittyä myönteisempään suuntaan, kun oma tulkintakehyks ja olosuhteiden muutokset törmäävät yhteen tavalla, joka synnyttää uusia oivalluksia ja avaa mahdollisuuksia. Siisiäinen näkee empiirisen tutkimuksen tärkeänä tehtävänä avata yksilöllisen tulkintakehyksen ”mustaa laatikkoa”,

jolla päästään kiinni yksilöllisen järkeilyn ja rakenteellisten ehtojen suhteeseen.

Toinen keskeisesti Bourdieun ajatteluun nojaava artikkeli käsittelee tutkijan habitusta akateemisella pelikentällä. Kirsti Lempiäisen mukaan akateemisessa pelissä kamppaillaan sekä omasta paikasta että palkkatyöstä. Vahva asema tieteellisellä kentällä ja palkkatyöllistyminen eivät välttämättä käy käsi kädessä. Tutkijoiden pääomassa sosiaalisilla suhteilla – kontakteilla ja kollegoilla – on suuri merkitys sekä toiminnan mielekkyyden että sen jatkuvuuden takaamiseksi. Kokonaisuudessaan akateeminen pääoma muodostuu sekä kulttuurisista ja sosiaalisista että koulutuksellisista tekijöistä. Kuvattaessaan tohtorintutkinnon jälkeistä yliopistouraa kohti vastuullisempia tehtäviä Lempiäinen huomauttaa, että yliopistoa koskeva muutos ja tohtorien ylitarjonta on tehnyt perinteisen nousujohtaisen uran vaikeammin saavutettavaksi. Lempiäinen näkee Bourdieun käsitteet mahdollisuutena ymmärtää akateemista toimijuutta, jossa aika-ajoin punnitaan myös sen pelikentän arvoa, jolla valintoja tehdään. Yliopisto voidaan jättää taakse, jos se ei mahdollista hyväksyttävissä olevaa toimintatilaa, vaikka erilaiset elämisen ehdot myös vaikuttavat yksilöiden valintoihin.

Väitöskirjantekijät jäävät Lempiäisen tarkastelun ulkopuolelle. Kuitenkin on selvää, että uran epävarmuus koskettaa voimakkaasti myös ei-väitelleitä ja väittelyn jälkeistä tulevaisuutta rakennetaan jo ennen väittelemistä. Olisi tärkeää tehdä näkyväksi myös nämä kamppailut, joissa saatetaan kokea pelaamisessa epäonnistumista ja keltasta putoamista kentällä, jonka säännöt ovat muutoksessa.

Takakannessa luvataan, että kirja auttaa tunnistamaan eriarvoisuuden uusia paikkoja, kokemuksia ja luokkarakenteita. Työttömyyttä ei sinänsä voi pitää uutena näkökulmana eriarvoisuuteen, vaikka sen tarkastelu muuttuvan luokkajaon kehityksessä

asettaa työttömyyden ja sitä koskevat tarinat uuteen valoon. Eriarvoisuuden monikerroksellisuus olisi voinut näkyä teoksessa enemmän. Sinänsä teoksen tapa tarkastella eriarvoisuutta sekä yksilötason kokemusten että niitä ympäröivän laajemman yhteiskunnallisen kehityksen kautta auttoi näkemään luokan elettyä, ei vain abstraktina rakenteena. Risteävien erojen tarkastelu olisi kuitenkin syventänyt lukijan ymmärrystä mahdollisuusrakenteiden monimuotoisuudesta. Lempiäisen artikkelin tapaan muihinkin teksteihin olisi kaivannut useamman sosiaalisia jakoja tuottavan kategorian tarkastelua. Sukupuolen puuttuminen analyttisena käsitteenä useimmista kirjan artikkeleista heikentää teoksen hyödyntämismahdollisuuksia sukupuolentutkimuksessa.

Kokonaisuudessaan *Eriarvoisuuden rakenteet* on kiinnostava ja ajankohtainen analyysi mahdollisuusrakenteiden yhteyksistä yhteiskunnallisen eriarvoisuuden muotoihin ja laajuuteen. Nostaessaan hauraaseen työmarkkina-asemaan ajautuneet tarkastelun keskiöön kirja peräänkuuluttaa sellaista politiikkaa ja yhteiskunnallista keskustelua, jossa tunnistetaan ja tunnustetaan yhteiskuntarakenteiden eriarvoisuus. Muutoksiin on pyrittävä myös yhteisvastuullisuuden keinoin, ei vain yksilöitä aktivoimalla.

*YTM Minna Leinonen on tutkija Työelämän tutkimuskeskuksessa Tampereen yliopistossa.
minna.leinonen@uta.fi*

*YTM Katri Otonkorpi-Lehtoranta on tutkija Työelämän tutkimuskeskuksessa Tampereen yliopistossa.
katri.otonkorpi-lehtoranta@uta.fi*

*YTT Hanna Ylöstalo on sukupuolentutkimuksen ma. yliopistonlehtori Turun yliopistossa.
hanna.ylostalo@utu.fi*

KIRJALLISUUS

- Merton, Robert K. (1938) Social Structure and Anomie. *American Sociological Review* 3:5, 672–682.
- Merton, Robert K. (2000) Opportunity Structure. The Emergence, Diffusion and Differentiation of Socio-

logical Concept, 1930s–1950s. Teoksessa Adler, Freda & William, Laufer S. (toim.) *The Legacy of Anomie Theory: Advances in Criminological Theory*, Volume 6, 3–78.